

CONSTANDSE, ANTON - GRONDSLAGEN VAN HET ANARCHISME (HFST 15 - 16)

HFST 15 - VAN KAPITALISME TOT ANARCHISME.

I

In de voorgaande hoofdstukken hebben we er naar gestreefd, niet alleen de organisatie ener staatloze socialistische maatschappij als mogelijk te schetsen, maar tevens ook steeds te wijzen op de evolutie naar en in zulk een samenleving. Zonder een uiteenzetting van deze overgang toch en van haar mogelijkheid zou heel het anarchisme waardeloos zijn. Men ontmoet mensen, die beweren: "Ons ideaal van anarchisme is eerst te verwezenlijken na driehonderd jaar". Wat ze daarmee uitdrukken, is van verre strekking. Want eerstens kunnen ze niet aan politiek doen, geen stelling kiezen, niet mee strijden. Immers, ze zullen zich aan alles onttrekken met de bewering, dat hun tijd nog niet is genaderd, dat datgene, wat uit een omwenteling te voorschijn zou kunnen komen, toch niet in overeenstemming is met hun idealen. Zo zijn er zogenaamde "anarchistische" schrijvers bij de vleet, die weigeren, op te wekken tot medewerking aan massa-acties, waaraan ook Marxisten deelnemen, met het stompzinnige argument "dat die staatsocialisten dan toch met de winst gaan strijken." Alsof ooit een beweging kon groeien door niets te doen! Alsof men niet het risico van de nederlaag moet aandurven, om op een overwinning te kunnen hopen! Alsof het meerdere succes van de Marxisten eventueel niet een vraagstuk is van machtsverhoudingen, die zich kunnen wijzigen ten gunste van de staatlozen.

Doch niet alleen dat feitelijke politieke actie dan uitblijft, er is meer. Het ideaal wordt een gewone utopie. Immers het is volkomen onmogelijk, met enige zekerheid te weten, wat over driehonderd jaar mogelijk of werkelijk zal zijn. We kunnen over het jaar 2000 en het jaar 2300 zoveel filosoferen als ons lust, het blijft louter fantasie. Politiek is slechts denkbaar op de basis van het heden, en verder dan de mogelijke eerstvolgende periode kan geen politieke werkzaamheid reiken. Wie dit inziet, begrijpt ook, dat het anarchisme zal moeten kiezen, óf een politiek moet zijn, óf een ethische filosofie. In het laatste geval zal het anarchisme over driehonderd jaar net zulk een geringe invloed hebben als thans in vele landen het geval is. Het zal sekten, groepen, culturele organisaties kennen, en niets meer. In het eerste geval zal het anarchisme moeten

terugkeren naar de wezenlijke poging tot praktische politiek van Bakoenine en van bijv. zijn aanhangers in Spanje.

Het utopisme heeft het anarchisme ontzaglijk verzwakt. Doordat men niet-politiek dacht, en dus de overwinning van het vrije socialisme zag als een kwestie van opvoeding, en niet als een vraagstuk van machtsverhoudingen, heeft men in bepaalde politieke situaties zeer grote fouten gemaakt. Eén der bekendste was het vertrouwen op de ingeboren menselijke goedheid en het niet-aanwenden van de bereikbare macht, waarover men beschikte. Dat dan anderen met die macht gingen strijken, kan een reden zijn, om zich te beklagen, doch niet om zich te verwonderen ...

Het is naar aanleiding daarvan, dat we aan enkele concrete gevallen denken moeten.

Daar is allereerst de Russische revolutie. De rol daarin door de anarchisten gespeeld is veel groter, dan bekend is, omdat de officiële bolsjewistische historie-vervalsers eenvoudig doodzwijgen, wat de anarchisten hebben gepresteerd.

Zowel in Moskou als in Sint-Petersburg, om niet eens te spreken van Kroonstadt, zijn ze de ziel geweest van de omwenteling en ... --wat meer zegt!-- van het scheppen der sovjets, die als bedrijfsraden, als gemeenteraden enz. den staat zouden moeten vervangen. De eerste sovjet-congressen, die de macht uitdrukten van de georganiseerde arbeiders en boeren, plaatsten praktisch de staat ter zijde. Het was in deze tijd, dat Lenin zijn uiterst merkwaardig boekje schreef over "Staat en revolutie", om vooral te bewijzen, dat de bolsjewiki geen staats-socialisten waren, dat ze evengoed vóór de opheffing van de staat waren als de anarchisten, kortom: dit boekje is een enorme concessie aan het anarchistische karakter van de revolutionaire periode, waarin men verkeerde. Vooral in de Oekraïne heeft de Machno-beweging op klare wijze uitdrukking gegeven aan de raden-idee, door het vrij-gekozen en democratisch werkende sovjet-congres met de hoogste macht te bekleden, en vrijheid van pers en organisatie te erkennen voor alle revolutionaire en proletarische groeperingen. In hun groot vertrouwen en hun loyaliteit hebben de anarchisten evenwel aan hun bondgenoten (toekomstige tegenstanders!) een vrijheid gelaten, die tegen hen zelf werd aangewend. Uit de sovjets kwam een voorlopige revolutionaire regering voort, waarin de anarchisten niet vertegenwoordigd waren, en krachtens hun beginsel meenden, ook niet te kunnen zijn. Derhalve bestond die regering uit bolsjewiki, met in de aanvang ook vertegenwoordigers van de links-sociaal-revolutionairen, als Steinberg. Bovendien verbonden de anarchisten hun groepen niet over heel het land tot een sterke politieke organisatie, maar hielden ze vast aan de eigenlijk syndicalistische theorie, dat alleen economische organisaties geoorloofd waren, en dat men dus niet alleen moest **medewerken** in de bedrijfsorganisaties (wat vanzelf spreekt) doch tevens zich moest **beperven** tot die bedrijfsraden. Ook in 1937 heeft men het "onzuiver" geacht, dat de

Spaanse F.A.I. zich gedroeg als een "politieke partij". Maar als een beweging naar de macht streeft, wat is ze dan anders dan een politieke organisatie? Aangezien ze dat echter gewoonlijk niet **wilde** zijn, deden zich de grofste inconsekwenties voor en de grootste tegenstrijdigheden. In Rusland werkten de anarchisten loyaal samen met en stonden zelfs in dienst van een bolsjewistische regering, waarin ze geen enkele zeggenschap hadden. In de Oekraïne sloot de Machno-beweging verschillende accoorden en bondgenootschappen met het bolsjewistische Moskou, en de Russische hoofdstad is door Machno gered van een verwoesting door de benden van Denikin. Maar de "bondgenoten", die als politici alleen rekening hielden met de machtsverhoudingen, vervulden geen enkele verplichting jegens de anarchisten. Integendeel: toen het gevaar van het wit-gardisme was geweken, hebben Lenin en Trotski het anarchisme, het linkse sociaal-revolutionnaire principe en andere bewegingen eenvoudig uitgeroeid. De aanslag op Kroonstadt (Maart 1921) en de vernietiging van de Machno-beweging daarop behoorden tot de dictatoriale praktijken van het bolsjewisme, waartegen de anarchisten betrekkelijk weerloos waren. Aan de éne kant gedroeg Machno zich als een generaal van een leger van 50.000 man (wat hij praktisch ook was) en aan de andere zijde weigerde hij de machtsvraag onder het oog te zien!

Even leerzaam was, wat tijdens de Beierse Raden-Republiek gebeurde. Daar waren niet alleen raden, daar was een republiek met een regering. En de anarchisten --Erich Mühsam!-- aarzelden niet, hun verantwoordelijkheid te dragen en lid te worden van deze "Raad van Commissarissen". Het Beierse experiment duurde te kort, om er lessen uit te trekken, maar duidelijk is, dat de anarchisten in alle situaties, die gevaarlijk en revolutionair waren, medewerkten met gezaglievende socialisten, zonder hun houding precies te kunnen bepalen.

Tenslotte is daar de Spaanse ervaring. Ook toen hebben twee anarchisten en twee syndikalisten zitting gehad in de regering van Caballero, van Nov. 1936--Mei 1937. Ze wilden niet ontbreken in het antifascistische front. Maar waartoe werden ze lid van deze regering? Uit loyaliteit, omdat ze de anderen niet in den steek wilden laten. Zij echter deden de concessies. Wat hadden ze kunnen doen? Ze hadden bijvoorbeeld zich meester kunnen maken van de controle over de milities, het instituut van de politieke commissarissen, van het beheer over de munitie-bedrijven. Vooral in Katalonië hadden ze daartoe --volgens de erkenning van Companys zelve-- alle macht. Maar ze waren ... te loyaal. Ze lieten de werkelijke macht uit hun handen glippen en overgaan in die van de stalinisten, die in Spanje niet anders waren dan vanuit Rusland gecommandeerde en betaalde reactionairen uit de burgerlijke partijen. Het gevolg kon niet uitblijven: in Mei wierpen deze kwasi-rode conservatieven de CNT en de FAI uit de voornaamste

machtsposities, uit de politie, de grensbewaking, de douane, de wapenbedrijven, de legerleiding enz. In de anarchistische beweging is daarover zeer veel gepolemiseerd en gedebatteerd. De mislukking werd vrij algemeen hieraan geweten, dat de libertairen deel waren gaan uitmaken van de regering. Dat ze aan "politiek" hadden gedaan. Maar men vergat, dat de machteloosheid --natuurlijk veroorzaakt door internationale factoren, en zeker voor het kleinste deel maar de "schuld" van de libertairen in Spanje-- mede een gevolg was van de anarchistische theorieën zelve, die in dit opzicht geen klaarheid hebben gebracht.

Wat de historie ons leert, is derhalve dit: steeds hebben, indien een overgang uit het kapitalisme naar een andere samenleving mogelijk was, de anarchisten duidelijk begrepen, dat ze niet anders konden, dan met autoritaire socialisten en andersdenkende revolutionairen samen te werken. Tot zelfs in de regering toe! Op welke basis evenwel, met welke taktiek en vooruitzichten ... daar ging men niet verder op door! In Holland hebben we beleefd, dat vooraanstaande anarcho-syndikalist -- naar aanleiding van de Spaanse opstand in Asturie in 1934 -- propageerden, dat men de revolutie niet met geweld verdedigen kan of mocht, en ... dat men slechts dan mocht samenwerken, indien men er zeker van was, daarmee het staatloze socialisme te zullen verwerkelijken! Toen echter de opstand uitbrak -- als antwoord op de staatsgreep van Franco -- van Juli 1936, verklaarden deze, zelfde propagandisten -- gedreven door een zuiver revolutionair sentiment, en dus terecht! -- dat de Spaanse libertairen volkomen aanspraak konden maken op solidariteit en hulp, toen ze wapens gebruikten en samenwerkten tot met de burgerlijke antifascisten! Daarop waren echter de aanhangers ideologisch niet voorbereid, integendeel. De verwarring, die toen ontstond, was even onafwendbaar als betreurenswaardig.

II

Indien men dit hele vraagstuk --dat vooral door de Spaanse gebeurtenissen en door Spaanse schrijvers aan de orde is gesteld-- nader beziet, blijkt, dat in het anarchisme zelf zich een vrijwel onoplosbare tegenspraak voordoet. Immers naar zijn aard wil het recht en vrijheid erkennen van de menselijke persoonlijkheid, en derhalve dus ook van afwijkende meningen. Het zou met het anarchisme vloeken, indien men zou eisen, dat alle mensen op gelijke wijze zouden gaan denken en gevoelen, indien men allen wilde "gelijkschakelen". Nu is het waar, dat de anarchisten --die zich zeer wel bewust waren van de hieruit voortvloeiende consequenties-- zich de oplossing vrij gemakkelijk dachten. Ze zeiden: daar, waar de anarchisten de meerderheid achter zich hebben, zullen ze de gemeenschap vrijheidlievend inrichten. Daar, waar anderen evenwel overwegend zijn, erkennen we hun recht, de samenleving op de basis van de staat in te richten, mits

de democratie er niet geringer zij dan in het democratisch kapitalisme. In Spanje --vóór de gebeurtenissen van 1936-- stelden de libertairen zo een verdeling voor in kantons, federatief verbonden, die een regeling zouden treffen al naar de mening van de meerderheid: òf vrijheidlievend òf autoritair.

Naarmate evenwel een land meer wordt geïndustrialiseerd, en dus elk deel meer afhankelijk wordt van zijn omgeving -- naarmate het raderwerk der gemeenschap steeds ingewikkelder wordt, kan een zo eenvoudige oplossing door splitsing niet meer worden gevonden. Men kan noch de spoorwegen, noch de electriciteitsvoorziening van hele provincies en streken, noch de grootindustrie verdelen in tamelijk onafhankelijke sectoren. Natuurlijk blijven er allerlei gebieden, waarop zeer grote vrijheid kan heersen: in de methoden van onderwijs, de organisatie van het liefdeleven en de kinderverzorging, de opvatting van het recht, de religie en de moraal en in tal van lokale aangelegenheden kan zulk een decentralisatie en federalisme worden doorgevoerd. Doch in allerlei organen waarvan de beheersing wezenlijke macht betekent, kan dit niet. Het is dus noodwendig, samen te werken, rechtstreeks, met andersdenkenden, wier opvattingen het anarchisme in zoverre eerbiedigt, dat het de vrijheid van prediking en toepassing erkent. Het is duidelijk, **dat het anarchisme daarmee tegelijk afziet van elke totalitaire verwerkelijking van zijn idealen**. Natuurlijk kan géén beweging ooit -- ook niet door een dictatuur-- voor honderd procent haar idealen verwezenlijken. Maar het anarchisme moet er eigenlijk bewust van afzien, omdat het bij voorbaat de noodzaak erkent, dat door de vrijheid de verschillen in aard en in levens- en wereldbeschouwing niet uitblijven kunnen. Niet alleen, dat het dus elke dictatuur uitsluit, maar het neemt bij voorbaat aan, dat de vrije persoonlijkheden ook nooit uniform zullen denken, nooit op éénzelfde wijze in het leven zullen réageren. Aangezien elk ideaal eenzijdig is, zal het dus immer slechts ten dele worden geréaliseerd.

Men passe deze theorie toe in de politiek, en men zal tot de conclusie komen, dat de anarchisten de samenwerking met autoritaire socialisten niet kunnen afwijzen, hoewel dezen de staat willen redden, die de anarchisten willen likwideren ...

Men heeft in anarchistische kringen de praktische consequenties van dit standpunt ook wel aanvaard, voorzover het die samenwerking aangaat. Werkelijk overdacht heeft men de situatie zeer zelden. Na elke teleurstelling kwamen de "zuiveren" aandragen met argumenten, om elke samenwerking af te wijzen. Onbewust gedroegen ze zich hierbij echter gewoonlijk autoritair en dictatoriaal, door aanvaarding van hun eigen idealen (zelfs van hun utopieën) als voorwaarde te stellen voor maatschappelijke cooperatie. Eerst allen gelijk denken --dat wilde zeggen: eerst allen denken zoals wij dat doen of willen beweren te doen-- en eerst dan kunt ge zalig worden en ons de hand reiken. Die zelfgenoegzaamheid --bij ethischen, individualisten en zelfs sommige zich noemende

sociaal-anarchisten-- was feitelijk in diepste wezen het tegendeel van vrijheidlievend. Natuurlijk hebben de anarchisten het recht, één voorwaarde te stellen, die een hoofdconditie is: "We eerbiedigen slechts de vrijheid van hen, die op gelijke wijze en gelijk plan de ónze garanderen. Wie onze vrijheid niet ontziet, kan geen aanspraak maken op enige garantie van onze kant." We hebben het echter in de chaotische beweging, die zich somwijlen "anarchistisch" noemt, beleefd (zo goed als men trouwens de meest tegenstrijdige dingen onder Marxisten kan aantreffen) dat dezelfde vrije socialisten, die fel te keer gingen tegen samenwerking **in de revolutie** met linkse Marxisten ... volledige vrijheid eisten voor ... fascisten (!) alleen om te opponeren tegen de sociaal-democraten, die maatregelen tegen de fascisten eisten. Indien deze vrije socialisten hadden gezegd: We willen niet, dat tegen de fascisten **de staat** deze maatregelen neemt, want daarmee wordt de éne vorm van kapitalisme versterkt tegenover de andere -- dan zou dat zeker juist zijn geweest van het standpunt der theorie. Dat echter arbeiders fascistische bladen zouden moeten drukken, zalen voor hen beschikbaar zouden moeten stellen, zou evenzeer in strijd zijn met de theorie alsdat men de vrijheid zou eerbiedigen van onderkruipen, van uitbuiten en van onderdrukken. Zelfs het liberalisme is niet zó abnormaal "vrijheidlievend" geweest!!

Indien men uit deze misverstanden een uitweg wil zoeken, dan is het noodzakelijk, uit te gaan van het feit, dat het anarchisme in de eerste plaats socialisme is, en zonder dat --en dus zonder de arbeidersklasse als grondslag te hebben-- niet mogelijk. Gaat men eenmaal uit van de gedachte, dat het anarchisme verenigbaar is met een arbeidersbeweging (in de ruimste zin van het woord) en met algemeen socialistische beginselen, dan weet men, met welke groepering men in revolutionaire situaties kan samenwerken en met welke niet. Gemakkelijk te bepalen is dat in de praktijk nooit. Elke periode is vol van moeilijkheden, die onvoorzien zijn en ter plaatse, op het moment zelf, moeten worden opgelost. Bij de strijd om de macht zal men evenwel zijn plaats vinden in de rijen van de socialistische arbeiders.

En of dan de revolutie --die van nature immers de staat begint te ontkennen-- zal verlopen in staatloze of staatlievende richting, dat is een vraagstuk van machtsverhoudingen, en niet van dogmatiek.

III

Men vrage zich dan ook het volgende af: Indien in de revolutionaire praktijk de anarchisten steeds samenwerkten met autoritaire socialisten --als dit uit de theorie zelve voortvloeit-- is er dan ook theoretisch niet een program te vinden, een basis, waarop dit samengaan valt vóór te bereiden? Het is immers struisvogelpolitiek, dit probleem uit de weg te gaan, terwijl het zich in de toekomst toch opdringt!

We hebben reeds betoogd, dat het samenstellen van bedrijfsraden --die niemand uitsluiten kunnen-- beduidt: het organiseren van de gemeenschappelijke arbeid van allen, van verschillende richtingen. Kan bijv. het Marxisme zulke raden niet aanvaarden? Natuurlijk wel, ook al heeft het daartoe weinig theoretische arbeid bijgedragen. Men moet wachten tot de Russische revolutie, de bedrijfsbezettingen in Duitsland, Italië en Frankrijk, voor deze radenidee binnen de gezichtskring valt van de Marxisten. Vooral het verval van de vakorganisaties als strijdapparaten, haar verwording tot verzekeringsorganen en onderdelen van de staatsadministratie opent aan vele Marxisten de ogen voor de noodzaak van strijdbaar en meer klassebewuste organen. Hierin was Herman Gorter een pionier, die met Lenin brak, juist omdat hij partij koos voor de bedrijfsraden tegenover de vakbonden. Sinds Gorter evenwel en sinds het ontstaan van de sovjets kan het Marxisme zich met de idee van de economische raden zeer wel één verklaren.

In de tweede plaats kan samenwerking mogelijk zijn in de raden van de gemeenten. Terwijl het anarchisme krachtens zijn anti-parlementaire standpunt terecht weigert, deel te nemen aan het vormen van gemeenteraden in kapitalistische verhoudingen, moet het evenwel van socialistisch standpunt de gemeenteraden als onontbeerlijk erkennen voor het functioneren der plaatselijke gemeenschap. In de raad, door vrije verkiezingen gekozen, zullen dan natuurlijk verschillende politieke stromingen zijn vertegenwoordigd, evengoed als in de bedrijven.

Ook bij het organiseren van de militia, indien dit geval zich zal voordoen, --en dat heeft Spanje reeds bewezen-- kan er van samengaan zeer wel sprake zijn. Hierbij kan de voorwaarde dan zijn, dat de militia onmiddellijk onder controle staan zal van de comités. door het radencongres of voorlopig door de verschillende arbeidersgroepen gevormd. Men kan zich zeer wel een industriële en een politieke Raad denken, die tezamen de leiding hebben over de eventuele militia.

Het vraagstuk wordt evenwel moeilijker, zoodra het gaat om het vormen van het "opperbestuur". Dat zulk een centrale administratie nodig is, hebben we reeds pogen uiteen te zetten. Dat de gemeenten zowel als de bedrijfsorganisaties toch tenslotte een gemeenschappelijke Bestuursraad zullen moeten organiseren, staat vast. Het doet er weinig toe, of deze Algemene Raad de naam heeft van "Raad van Commissarissen", van "voorlopige regering" of anderszins. Weliswaar heeft Kropotkine getoornd tegen de revolutionaire regeringen, maar hij heeft in 1917 zich wel degelijk ter beschikking gesteld van de Russische revolutie, ook toen die een regering erkende en handhaafde. Want waar het op aan komt, dat is slechts, hoe zulk een Landelijke Raad werkt en in welke richting.

Dat anarchisten aan zulk een Algemeen Bestuur --of hoe het zal heten, desnoods een

Radenrepubliek-- kunnen deelnemen, vloeit voort uit het voorafgaande. Van de verdere ontwikkeling van zulk een instituut hangt alles af. Zal deze Raad zich uitbreiden tot een regering, die de militie, de gemeenten, de raden geheel aan zich ondergeschikt maakt, staatskapitalisme doorvoeren zal? Of zal hij afhankelijk blijven van de organen, waaruit hij is gekozen, afhankelijk van radencongres en van de gemeenten zelve? In het eerste geval zal deze Raad weer een volslagen regering worden. In het laatste geval zal feitelijk de staat worden gelijkwideerd, om plaats te maken voor een Radenorganisatie en een Federatie van Gemeenten.

Welnu, wat zulk een Raad of comité van commissarissen of "voorlopige regering" (een naam, die de anarchisten moeten verwerpen, maar ..., wat is er in een naam?) zal worden, dat hangt geheel af van de machtsverhoudingen van het ogenblik, en niet van afspraken noch van beloften, niet van ideologieën en evenmin van goed vertrouwen. Indien op zo'n ogenblik de anarchisten inderdaad een belangrijk deel der massa achter zich hebben, zal men tegemoet komen aan hun streven naar het likwideren van den staat. Hebben ze weinig achter zich, dan zullen ze het na de omwenteling verliezen. Ook hier is immer waar, dat macht de doorslag geeft. Staal is in de politiek sterker en scherper dan papier, en macht meer waard dan recht. Eerst dan, wanneer de anarchistische beweging dit zal hebben begrepen, zal ze haar houding kunnen bepalen ten aanzien van die samenwerking, die de omstandigheden opdringen, en die de anarchisten in het algemeen zo zeer vrezen.

HFST 16 - DE TOEKOMST VAN HET ANARCHISME.

I

In de vorige eeuw onderscheidde men het "wetenschappelijke" van het "utopische" socialisme, omdat men onder "wetenschappelijk" feitelijk verstond: "evolutionnair". De wetenschap was sterk beïnvloed door het Darwinisme, en dit leerde, dat logisch uit de éne faze de andere voortvloeide, en dat niets ontstond uit het niet, doch dat elke wording een langdurig proces was in verschillende étapes. Toen nu de leer van Hegel zo zeer in het middelpunt stond, vatte men ook de zogenaamde "dialektiek" op als een denkwijze, die de evolutieleer ondersteunde: uit een bepaalde, gestelde toestand moest een andere voortkomen. Het speculatieve karakter van deze dialektiek veroorzaakte, dat ze veel minder bruikbaar was dan de evolutie-leer van Darwin, want Hegel sprak ervan, dat uit het gestelde noodzakelijk het tegengestelde moest ontstaan, en dat de logische ontwikkeling er één was van tegenstellingen. Dit laatste bekoorde wel de socialisten --

zo konden ze aannemen, dat uit het kapitalisme het socialisme **moest** groeien-- doch daarmee is het onbetrouwbare karakter der methode niet opgegeven.

Hoewel we dus de dialectiek verwerpen, erkennen we, dat het zogenaamde wetenschappelijke socialisme toch een grote voorsprong had op het utopische. Het utopisme deed niet anders dan zich één of andere volmaakte maatschappij denken, zonder zich om de verwerkelijking te bekommeren. Het wetenschappelijk socialisme daarentegen bekommerde zich veel minder om het uiterlijk der toekomstmaatschappij, doch veelméér om de aanwezig zijnde mogelijkheden. De vraag was, welke consequenties men kon trekken uit deze maatschappij, welke strekkingen konden bruikbaar gemaakt worden aan het socialisme, en welke krachten vooral de macht konden vormen voor de nieuwe samenleving. Het einddoel werd dus opgesteld in overeenstemming met wat voorhanden was aan hoop en mogelijkheid. Meer kan men ook eigenlijk niet doen, zonder te vervallen in interessante fantasieën, die nochtans ... verbeeldingen blijven.

Indien men nu vraagt, welke **bestaande** strekkingen door het anarchisme zijn naar voren gebracht, dan kan men opmerken, dat de beste tradities van het liberalisme verder zijn ontwikkeld. Dus: internationalisme, liefde tot individuele vrijheid, vrij wetenschappelijk onderzoek (waarvan, het zij terloops gezegd, de socialistische theorie een gevolg was) het toejuichen van groter materiële welvaart, het anti-kerkelijke denken en de waardering voor de ervaringswetenschappen -- kortom de waardevolle winsten van de burgerlijke beschaving. Zozeer was het socialisme een product van de blijvende kern van de (burgerlijke) cultuur, dat de grote en wijsgerige of economisch-onderlegde socialisten allen kwamen uit het burgerlijke kamp, en in dien zin dus het socialisme "een bourgeois-produkt" is geweest. Waarschijnlijk zou dan ook het anarchisme méér toekomst hebben gehad, indien het burgerlijke liberalisme als basis der gemeenschap zou zijn gebleven. Niet om de economische verdiensten van dit liberalisme, dat immers leidde tot de chaos, de strijd van allen tegen allen, de verarming hier en de verrijking ginds. Maar wel, vanwege de ongetwijfeld enorm-grote culturele waarde van deze denkwijze, die gunstiger voor het anarchisme was dan de conservatieve, Duitse, staatslievende filosofie. Juist het economisch-chaotische echter dwong de burgerij, ordenend op te treden, tegenstellingen te verzachten.

Natuurlijk deed ze dat door middel van den burgerlijken staat, omdat uitbreiding van diens invloedssfeer, omdat staats bemoeiing uitgaande van dit gezag, nimmer het stelsel in gevaar kon brengen. Het was Bismarck, van nature een anti-liberaal conservatief, die door staatsverzekeringen, sociale wetten enz. niet alleen aan het socialisme de wind uit de zeilen nam, maar tevens de arbeidersklasse koppelde aan den staat. Het Marxisme kon, krachtens zijn staatslievend karakter, daaraan geen weerstand bieden, werkte ertoe

mede, dat het staatsgezag zich steeds (tot aan het fascisme toe) versterkte. In deze sfeer kon het anarchisme slecht gedijen. Want zelfs een oppositie moet nog voldoende aanknopingspunten kunnen vinden met het bestaande, om doeltreffend te zijn.

Hoewel dus de gedachte van de staatloosheid wel zeer ver uit het verschiep scheen te liggen van het kapitalisme, zoals dat ná de liberale periode zich ontwikkelde, bleven er toch voldoende punten over, om althans op voort te bouwen. In de eerste plaats het feit, dat het anarchisme evengoed **de gemeente** aanvaardt als vorm van samenleving, als het kapitalisme dat doet. De gemeente (commune) heeft gaandeweg aan invloed verloren ten voordele van de staat. Toch bezat ze aanvankelijk veel groter vrijheid, autonomie in vele zaken, en elke gemeente kon op het gebied van onderwijs, verordeningen, openbare diensten, maatschappelijk hulpbetoon enz. maatregelen nemen, los van de staat. De "ordenende" staatsbemoeiing, en het feit, dat de staat de beste relaties onderhield met de financiers, veroorzaakten, dat de gemeenten gaandeweg veel van haar autonomie verloren, en dat ze meer en meer afhankelijk werden van het centrale gezag. Toch heeft met recht Kropotkine opgemerkt, dat aanvankelijk de gemeenten de basis vormden en de hoeksteen der samenleving. Het dorpscommunisme was de oudste vorm van socialisme, de vrijheid van de gemeenten de eerste waarborg voor de vrijheid der burgers. "Stadslucht maakt vrij" zei men in de Middeleeuwen, wanneer men wilde uitdrukken dat de macht van adel, geestelijkheid en koning in de stad moest wijken voor die van de handwerkers. Niet alleen in het liberalisme was het besef van deze stadsrechten sterk. Ook bij de Calvinisten --evenzeer een typisch burgerlijke groep-- bleef zeer lang de overtuiging bestaan, dat niet de staat, maar de gemeente de cel en kern is der samenleving. Het is een typisch Calvinistische en republikeinse theorie, te zeggen, dat de staat niet is **verdeeld** in gemeenten, maar juist is **opgebouwd** uit gemeenten. Dus: eerst de gemeenten, en de staat gevormd als een soort federatie dier communes. Nu moge dat gaandeweg alleen theorie zijn geworden, hier vindt men toch een ideologie, die door het anarchisme kan worden benut.

Voor de historie van de Nederlanden heeft deze traditie bevestigd. Immers, vóór de Franse tijd, ten tijde van de Republiek, naar heel hun wezen zijn de Nederlanden een republikeins gemenebest, is de monarchistische praktijk vreemd aan hun historie. Daardoor waren de Nederlanden eigenlijk een Vereniging van Republieken. Elke Republiek was een provincie, en de provincie niet veel anders dan een federatie van gemeenten. De macht dier gemeenten en hun autonomie waren zo groot, dat gedurende twee eeuwen er van een politiek, centraal **gezag** in de Nederlanden feitelijk geen sprake is geweest (wel van allerlei administraties) en dat Proudhon zelfs het federatieve karakter van deze politieke organisatie --afgezien van het burgerlijk standpunt-- als een voorbeeld kon stellen, dat hij verkoos boven het in het toenmalige Frankrijk zo

dictatoriale staatscentralisme. De Nederlandse burgerij is niet alleen de oudste ter wereld, die het eerst afrekende met adel, geestelijkheid en vorst -- maar ze is ook in vergelijking met andere het meest bedacht geweest op het waarborgen van gewestelijke, stedelijke en zelfs (voor de burgerij) persoonlijke vrijheid. Aanknopingspunten, om te verduidelijken, wat eigenlijk het anarchisme bedoelt te zijn, kan men dus vinden, indien men **de gemeente** als hoeksteen aanvaardt voor de **gemeenschap**.

Er is evenwel een tweede strekking in het kapitalisme, waarbij het anarchisme kan aanknopen. Ook de bestaande maatschappij kent het stelsel van "gratis-diensten", die natuurlijk in niet eigenlijke zin gratis zijn --de gemeenschap bekostigt ze-- maar waarvoor de individuen geen schatting hebben op te brengen naar de mate van het gebruik, dat ze van deze diensten maken. Gebruik van weg en straat -- voordeel trekken van de stadsreiniging en de vuilophaaldienst -- het profiteren van de straatverlichting (voorheen droeg elke nachtelijke wandelaar zijn lantaarn mee!) de vrijheid van het lager en uitgebreid-lager onderwijs, ook voor wie geen belasting betalen -- het gebruik naar behoefte van water in huizen met lage huren -- het gratis gebruik van sommige bibliotheken -- de geneeskundige dienst -- ziehier een aantal voorbeelden van gratis verbruik naar individuele behoeften en omstandigheden. In tijden van bloei worden die mogelijkheden uitgebreid, dan soms weer beperkt. Maar we kennen ze. En al deze gratis-diensten --waarvoor ieder een deel van zijn inkomen afstaat, natuurlijk-- zijn eigenlijk een stukje vrij-communisme. Want niet alleen de vrijheid van het verbruik, ook de gelijkheid der mensen wordt daardoor gediend en naderbij gebracht. Zo is onze maatschappij niet meer **uitsluitend** kapitalistisch -- evenmin trouwens als een socialistische volledig socialistisch zou kunnen zijn!

Teneinde nu de mensen bij te brengen, wat eigenlijk het anarchisme voorstaat, is het dus mogelijk, juist die vrijheid en gelijkheid der verbruikers tot uitgangspunt te kiezen. Men stelle zich eens voor, dat ieder een abonnement nam op de spoorwegen, en daarvoor een bedrag betaalde naar zijn inkomen. Dan zou door deze belasting natuurlijk het totale benodigde bedrag voor het spoorwegwezen worden opgebracht. maar ... het reizen zou gratis kunnen geschieden, want ieder zou op elk station kunnen uit- en instappen.

Welk een besparing aan administratie-kosten, welk een vermindering van de controle, welk een bezuiniging op deze dienst, waardoor men weer veel meer zou kunnen besteden aan verbetering en uitbreiding van het materiaal. Om een ander voorbeeld te geven: men verbeelde zich reeds in de kapitalistische samenleving, dat elke school een eetzaal en keuken erbij bouwt. Dat de kosten voor volledige kindervoeding alweer uit bijdragen naar het inkomen worden verkregen. Dan zou toch elk kind naar zijn behoeften worden gevoed en verzorgd, de gelijkheid en vrijheid zouden er veel groter door worden.

Dergelijke maatregelen gaan ongetwijfeld in de richting van het anarchisme. Het zou onverantwoordelijk zijn, ze niet toe te juichen. Elke sociale vooruitgang moet met dergelijke hervormingen ernst maken. Want in zoverre is de sociale revolutie niet anders dan een vorm van evolutie, sprongs-gewijze. Elke omwenteling is, zo bezien, tweeledig: ze zet voort wat tot het beste behoort van het kapitalisme --- en ze vernietigt de verstarde politieke en economische vormen, die verdere evolutie hebben belemmerd. Dat aldus beschouwd het anarchisme zeker toekomst heeft, zou men niet kunnen ontkennen. De mogelijkheden ertoe zijn zeker aanwezig.

II

In welke mate nu kansen kunnen worden benut, hangt niettemin van twee factoren af. In de eerste plaats: hoe zal zich het kapitalisme verder ontwikkelen? Steeds meer van het anarchisme af? Zal de autonomie der gemeenten en zullen de gratis-diensten steeds geringer worden? Zal het fascisme er in slagen, zich zo lang te handhaven, dat het aan het kapitalisme een gans ander aanzien zal geven? Natuurlijk is het fascisme een verschijningsvorm van het kapitalisme, maar één, die tegelijk de ware burgerlijke cultuur vernietigt. Al wat wezenlijk liberaal was, wordt met voeten getreden door de dictatuur en de leidersverheerlijking. Wanneer de burgerlijke samenleving vervalt en onhoudbaar is geworden, wordt de staat, het instrument van de burgerlijke wet, genoodzaakt "orde te scheppen", en hij wordt van middel een doel. van wapen der burgerij haar eigen gevangenis. Of wel het kapitalisme moet leiden tot vrij socialisme -- of wel het voert tot een vorm van barbarisme, als door het fascisme tot uiting komt. In dit laatste geval is er geen weg terug meer. Eenmaal aangeland bij de toevlucht van het fascisme kan de burgerij niet meer weerom naar de democratie. Fascisme valt alleen door revolutie. De vraag is alleen: hoe lang kan het zich handhaven? Jaren of eeuwen? Kan het zozeer de burgerlijke cultuur uitroeien, dat het ook zijn product, de socialistische beschaving, kan vernietigen? En wat kan er dan ontstaan, indien het fascisme eens valt?

We staan hier voor vragen, die niemand kan beantwoorden. Zal het fascisme inderdaad "omslaan tot zijn tegendeel" en van dictatoriaal kapitalisme tot vrij socialisme worden? Men kan er op speculeren, maar niet verhelen, dat de burgerlijke democratie beter kansen biedt voor het anarchisme dan de dictatuur. We erkennen, niet in staat te zijn, aan te geven, welke toekomst er voor het anarchisme nog bestaat na een langdurige fascistische dictatuur. Evenmin als bijvoorbeeld welke mogelijkheden er nog kunnen zijn na een oorlog, omdat ook hierbij alles afhankelijk is van beslissende bijkomstigheden.

Niet alleen dus, dat de verdere ontwikkeling van het kapitalisme van zeer veel betekenis

is voor de toekomst van het anarchisme, men kan hetzelfde zeggen van de houding der anarchistische bewegingen in verschillende landen. Met uitzondering van Spanje is er geen land, waar de beweging veel van belang betekent als politieke stroming. Ze kan groeien, indien de omstandigheden daartoe gunstig zijn. Doch dan nog alleen, wanneer de anarchisten zullen hebben geleerd, wat eigenlijk politiek is. Gaan ze, met hun sektes en hun ethiek, met hun sentimentele dominés en hun verspreide groepjes, met hun onpolitiek "individualisme" en hun vruchteloos filosoferen voort op de wijze, die we in vele landen kennen, dan heeft het anarchisme voorlopig geen toekomst. Hoe onsterfelijk ook de idee is der vrijheid -- hoe zeer ook het vrije communisme een ideaal van de besten van vele generaties zal kunnen blijven -- het sociaal-anarchisme van Bakoenine en Kropotkine, van Malatesta en van Domela Nieuwenhuis zal dan geen andere vooruitzichten hebben dan de secte der Zevende-dags-adventisten of het genootschap voor Oosterse mystiek. In hoeverre dat door de anarchisten zelve wordt begrepen, is niet geheel na te gaan, en misschien dat de geschiedenis hun iets kan leren. Hoopvol is voor het anarchisme onze tijd evenwel niet.

Er is in geen beweging zo veel gesproken en geschreven over "Vernieuwing" van het socialisme als in de anarchistische kringen. Daartoe bestudeerde men alles, behalve datgene wat nodig was. Men hield zich --op vaak zeer dilettantische wijze-- bezig met de zielkunde en de ethiek, met het probleem van het geweld, men zocht het in religieuze en pacifistische waarden, en filosofeerde over de cultuur.

Maar men liet het enige na, wat men had moeten doen: namelijk het vraagstuk van de macht aan de orde stellen. Merx vroeg zich af, of de klassenstrijd nog wel zin had (alsof die ook zonder dat niet bestond!) en of de middenstand niet een socialistische factor kon zijn, men zette alles op losse schroeven en rakelde de meest afgezaagde problemen weer op. Maar dat het in de politiek gaat om **de verovering van de macht** -- tot die "hernieuwing" kon men zich evenmin opwerken als de meest-reformistische sociaal-democraat, die ook gelooft in schone woorden, van menselijkheid en mensenrechten en zedelijkheid, die in de politiek niets beduiden, wanneer men niet de macht heeft inderdaad deze schone **beginselen** te verwerkelijken.

Natuurlijk is en blijft het een vraagstuk, hoe men dan **met de macht de vrijheid** kan verzoenen. Dat is alleen mogelijk, door een stelsel, waarbij ieder individu een gelijk aandeel heeft in de macht, en aldus zijn gelijkheid gegarandeerd weet. Nu is evenwel alleen de belangstelling en de activiteit van de persoonlijkheid zelve, zijn eigen optreden, in staat, hem dan ook die macht en die invloed te doen uitoefenen. Gezien het feit, dat een groot deel der mensen evenwel geen belangstelling heeft voor politiek, en wel voor vissen, varen en vrijen, zullen dergelijke wezens ook in een nieuwe gemeenschap de neiging hebben, zich zaakwaarnemers te kiezen, die natuurlijk tevens

gemachtigden zijn, en handelen in naam van hun cliënten, welke op deze wijze hun macht overdragen, en een ander dubbel zo sterk maken. Daarom zeggen wij, dat het een eeuwige strijd eist, de macht der werkers ook te verenigen met hun vrijheid. Maar is het leven iets anders dan één worsteling?

III

Er is, tenslotte, nog een vraag, die zich voordoet, wanneer men spreekt over de toekomst van het anarchisme. Ieder weet, dat de werkelijkheid een voortdurend bewegen is, en dat derhalve niets blijft, alles verandert en vergaat. Nu kan een anarchistische samenleving, een staatloos-socialistische maatschappij talloos vele vormen vertonen, een soepelheid en een veranderlijkheid, die met het beginsel zelf overeenstemmen. Maar zal dat principe dan een eeuwigheid voor zich hebben? Van de mogelijkheid ener vrij-socialistische samenleving kan men overtuigd zijn. Dat de mensheid een dergelijke vorm van samenleven zal kennen is niet onwaarschijnlijk. Maar voor hoelang?

In een voorafgaand hoofdstuk hebben we, sprekende over de levensbeschouwing en het karakter van den anarchist, gezegd, dat men niets buitenissigs en niets geniaals behoeft te bezitten om geschikt te zijn voor een staatloos-socialistische maatschappij. Juist een bevredigend driftleven zal tot harmonie en rust kunnen leiden. Maar zijn er, in de beste omstandigheden, bij de beste karakters, geen onuitroeibare onredelijke driften ...

geboren uit angst? Kan men ooit de angst opheffen -- die voor het leven en voor de dood? We hebben het gehoopt en de mogelijkheid bepleit. Maar de geschiedenis der mensheid is een leerrijke tragedie, een historie van tijdelijke opgang en dan langdurig verval. Wanneer men in de nieuwe geschiedenis de tijdperken van bloei, van menselijkheid, van grote vooruitgang gadeslaat, en men telt de jaren, dat Westeuropese cultuur betrekkelijk zich liet gelden, ook in economisch-politieke rust en vrijheid en geluk ... hoe schamel is dan de oogst! Hoe wisselen de tijdperken van beschaving, snel en fel, af met die van barbarisme. Heeft misschien West-Europa niet van 1870-1914 een hoogtepunt gekend, waartoe het nauwelijks meer zal stijgen? Men moet pessimist zijn, om dat te geloven. Maar men moet een groot optimist zijn, om het geheel te verwerpen. We delen niet de meningen van den conservatief Oswald Spengler, die de "ondergang van het avondland" aankondigde. Maar het is waar, dat ook culturen hun geschiedenis, hun bloei en verval kennen. Ik weet, dat de Marxisten zich troosten met de gedachte, dat alleen de burgerlijke cultuur ondergaat, en dat de proletarische dan aanvangt. Doch het is niet waar, dat de werkelijke burgerlijke beschaving --die een "beschaving" is-- in tegenstelling staat tot die van het socialisme in die volstrekte zin van het woord, omdat veeleer de socialistische cultuur een product is van de beste strekkingen uit de burgerlijke. Daarom kan men wel degelijk spreken van een **Europese cultuur**, gevormd

uit "Arische" en "Semietische" factoren beide, produkt van de Griekse en Romeinse en Germaanse, zowel als van Babylonische, Joodse en zelfs allerlei andere bronnen. Die Europese beschaving gaat nog aan de spits, vooral ook omdat ze is overgebracht naar Amerika. Maar voor hoelang? Voor immer? We zullen het nimmer weten.

In zijn zwaarmoedig boek "Het onbewuste Europa" heeft Fedor Vergin, op grond van het bestaan der "doodsdriften", Europa's ondergang geprofeteerd. Ongetwijfeld zijn doodsdriften geen natuurlijke, maar ontaarde driften. Wie echter beseft, hoezeer het fascisme, het bijgeloof, verschillende kerken en een deel der pers er in geslaagd zijn, de massa te doen handelen als een hysterische horde, als een kindse bende of als een troep onnozelen ... wie zich de namen herinnert van Neurenberg en van Oxford, van Rome en van Burgos... die weifelt, of de ontaarding en de waanzin toch al niet te grote vorderingen hebben gemaakt...

Degene, die bedenkt, dat dit boek is geschreven in de zomer van 1938, zal dit ietwat zwaarmoedige einde niet vreemd vinden. Illusiepolitiek is goed voor slachtoffers van onze tijd, niet voor wie het oog gericht heeft op de toekomst. Alleen klaarheid en werkelijkheidszin kunnen de mensen vormen, die zonder vrees en desnoods zonder hoop hun leven inzetten voor de vrijheid en het socialisme, en die moeten, omdat voor hen de huidige samenleving onbewoonbaar is geworden. En die noodzaak tot strijd zal -zij het als een fatum-- steeds weer drijven tot de opstandigheid, tot de worsteling, naar nederlaag of overwinning, maar vooruit!

En door dit onverbiddelijke **moeten** blijft het ideaal, dat voor onze tijd en de huidige generaties toch het hoogst-bereikbare voorstelt, groeit het verlangen naar de verwezenlijking van wat het anarchisme zich ten doel stelt. Misschien reikt de idee van het anarchisme, in haar volle omvang verder en hoger dan ooit de mens stijgen kan. Doch het nageslacht zal niet oordelen naar de volmaaktheid van het doel, dat men bereikt, doch wel naar de bereidheid, ervoor te strijden en ernaar te streven. Moge de toekomst zijn aan hen, die ook als ze zichzelf verteren, toch zich durven te geven, zodat ze hun groten pionnier Domela Nieuwenhuis zouden kunnen nazeggen:

-- We mogen vergaan, indien we slechts nuttig geweest zijn ...

Den Haag, zomer 1938.